

Utdrag fra FN's menneskerettighetskonvensjon (Verdenserklæringen om menneskerettigheter)

Ideer til filosofiske samtaler: Øyvind Olsholt
Sist oppdatert: 15. november 2003

Den 10. desember 1948 vedtok og kunngjorde De Forente Nasjoners tredje Generalforsamling Verdenserklæringen om Menneskerettighetene. Erklæringen ble vedtatt med 48 lands ja-stemmer. Ingen land stemte mot. 8 land avsto. Umiddelbart etter denne historiske begivenhet henstilte Generalforsamlingen til alle medlemsstater å bekjentgjøre Erklæringens tekst og «sørge for at den blir distribuert, framvist, lest og forklart spesielt i skoler og andre læreinstitusjoner, uten hensyn til de forskjellige lands eller områders politiske status».

Erklæringens offisielle tekst foreligger på FN's seks arbeidsspråk: arabisk, engelsk, fransk, kinesisk, russisk og spansk. En lang rekke av FN's medlemsstater har fulgt Generalforsamlingens oppfordring og oversatt Erklæringen til de nasjonale språk. Denne oversettelsen til norsk er utarbeidet i Utenriksdepartementet.

(Tekst hentet fra FN's offisielle hjemmesider <http://www.unhchr.ch/udhr/lang/nrr.htm>)

Artikkel 1

Alle mennesker er født frie og med samme menneskeverd og menneskerettigheter. De er utstyrt med fornuft og samvittighet og bør handle mot hverandre i brorskapets ånd.

Ideer til filosofiske samtaler

1. Hvordan kan det ha seg at alle mennesker er født frie? Tenk på et barn som fødes i Afrika under en sultkatastrofe: hvilket frihet har dette barnet fått i fødselsgave? Friheten til å dø av sult? Friheten til å bli fotografert av vestlige journalister?
2. Hvis det er slik at vi er født frie, betyr dette at friheten ligger i genene våre? Finnes det et eget «frihets-gen» som venter på å bli oppdaget?
3. «Alle mennesker er født frie», heter det. Hva med et foster som ligger i mammas mave: er dette også et fritt vesen med menneskeverd og menneskerettigheter? Eller får fosteret først verdighet og rettigheter i det øyeblikk det kommer ut av maven?
4. «Alle mennesker er utstyrt med fornuft og samvittighet», står det. Kjenner du mennesker som er ufornuftige og/eller er samvittighetsløse? Hvis artikkel 1 medfører riktighet, må vi da si at deres ufornuftighet og manglende samvittighet bare er *tilsynelatende*: innerst inne er de både fornuftige og samvittighetsfulle, de bare oppfører seg som om de ikke var det. Hva tror du? Finnes det virkelig mennesker som ikke har disse egenskapene? Hvis nei, hvordan forklarer vi da at det finnes så mange «dumme» og «slemme» mennesker? Hvis ja, bør vi da handle overfor dem *som om* de likevel hadde disse egenskapene?

Artikkel 2

Enhver har krav på alle de rettigheter som er nevnt i denne erklæring, uten forskjell av noen art, f.eks. på grunn av rase, farge, kjønn, språk, religion, politisk eller annen oppfatning, nasjonal eller sosial opprinnelse, eiendom, fødsel eller annet forhold.

Det skal heller ikke gjøres noen forskjell på grunn av den politiske, rettslige eller internasjonale stilling som innehas av det land eller det område en person hører til, enten landet er uavhengig, står under tilsyn, er ikke-selvstyrende eller på annen måte har begrenset suverenitet.

Ideer til filosofiske samtaler

1. Her fremmes ideen om menneskets grunnleggende likhet: uansett hvor forskjellige vi ellers måtte være (rase, kjønn, religion, opprinnelse osv.) så skal menneskerettighetene gjelde likt for alle og enhver. Tenk deg at noen sterkt religiøse personer en dag snur om på dette og hevder følgende:

«Uansett hvor forskjellige vi ellers måtte være (rase, kjønn, menneskerettigheter, opprinnelse osv.) så skal vår religion gjelde likt for alle og enhver.» Ville det være mulig å påstå noe slikt idag (dvs. å sette religion foran menneskerettigheter)? Hva vil det si at en religion skal gjelde likt? At alle har en plikt til å tro på den samme Gud? Ville du helst levd i et samfunn hvor alle har krav på visse menneskerettigheter eller et samfunn hvor alle har plikt til å følge en viss religion?

2. «Enhver har krav på alle de rettigheter som er nevnt i denne erklæring [...]» heter det i innledningen til artikkel 2. Kunne dette vært formulert annerledes, f.eks. slik: «Enhver har plikt til å rette seg etter de krav som er nevnt i denne erklæring [...]»? Hvis det er slik at alle er født med en mengde rettigheter, er vi da ikke også født med visse plikter? Bør ikke alle mennesker også ha en plikt til å yte, ikke bare en rett til å motta?

Artikkel 3

Enhver har rett til liv, frihet og personlig sikkerhet.

Artikkel 4

Ingen må holdes i slaveri eller trelldom. Slaveri og slavehandel i alle former er forbudt.

Ideer til filosofiske samtaler

1. I mange sammenhenger snakker vi om slaveri i en litt løsere betydning, f.eks.:

«Han er en slave av tobakk»,
«Sjefen tvinger henne til å jobbe som en slave» eller
«Det er et slaveri å tvinges til å gå på skole».

Hvordan definerer vi egentlig slaveri? Og hvordan definerer vi egentlig frihet? Vil frihet si ikke å være bundet av noenting som helst, hverken skole, arbeid, penger, eiendom, nytelsesmidler, andre menneskers beundring og kjærlighet; kort og godt fullstendig fri? Er det isåfall noen mennesker som *ikke* er slaver?

Artikkel 5

Ingen må utsettes for tortur eller grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.

Artikkel 6

Ethvert menneske har krav på overalt å bli anerkjent som rettssubjekt.

Artikkel 7

Alle er like for loven og har uten diskriminering rett til samme beskyttelse av loven. Alle har krav på samme beskyttelse mot diskriminering i strid med denne erklæring og mot enhver oppfordring til slik diskriminering.

Artikkel 8

Enhver har rett til effektiv hjelp av de kompetente nasjonale domstoler mot handlinger som krenker de grunnleggende rettigheter han er gitt i forfatning eller lov.

Artikkel 9

Ingen må utsettes for vilkårlig arrest, fengsling eller landsforvisning.

Ideer til filosofiske samtaler

1. «Vilkårlighet» kan ofte være et litt kinkig begrep. Under den amerikanske borgerkrigen arresterte president Lincoln enkelte journalister som han oppfattet som spesielt brysomme. De ble arrestert uten lov eller dom, men ble senere sluppet fri når forholdene hadde roet seg noe. Lincoln handlet her i åpenbar strid med artikkel 9. Må vi innrømme statsledere en rett til å beskytte sin politikk i krisetider? Eller er vilkårlig fengsling alltid like forkastelig uansett?

Artikkel 10

Enhver har krav på under full likestilling å få sin sak rettferdig og offentlig behandlet av en uavhengig og upartisk domstol når hans rettigheter og plikter skal fastsettes, og når en straffeanklage mot ham skal avgjøres.

Ideer til filosofiske samtaler

1. I en domstol sitter det som regel helt «vanlige» mennesker med «vanlige» tanker og «vanlige» følelser. «Vanlige» mennesker reagerer gjerne med motvilje og avsky når de møter usympatiske og uhøflige mennesker, eller mennesker som oppfører seg svært annerledes enn det som er «vanlig». Hvordan skal domstolen klare å holde seg uavhengig og upartisk når et slikt «annerledes» menneske stilles for retten? Er det mulig å være profesjonell og sette sin motvilje til side *samtidig* som man er 100% ærlig og oppriktig i forhold til sine egne følelser?

Artikkel 11

1. Enhver som er anklaget for en straffbar handling har rett til å bli ansett som uskyldig til det er bevist ved offentlig domstolbehandling, hvor han har hatt alle de garantier som er nødvendig for hans forsvar, at han er skyldig etter loven.
2. Ingen må dømmes for en handling eller uttalelse som i henhold til nasjonal lov eller folkeretten ikke var straffbar på den tid da den ble begått. Heller ikke skal det kunne idømmes strengere straff enn den som det var hjemmel for på den tid da den straffbare handling ble begått.

Ideer til filosofiske samtaler

1. En anklaget har rett til å bli betraktet som uskyldig inntil det motsatte er bevist. Det er altså *skylden* som skal bevises. Men media idag er ofte ikke så nøye med slike bevis. Media opptrer i stedet som om bevisbyrden var snudd på hodet: som om det var personens *uskyld* som skulle bevises. Hvis skyld ikke kan bevises, betyr det at personen er uskyldig? Hvis uskyld ikke kan bevises, betyr det at personen er skyldig?

Artikkel 12

Ingen må utsettes for vilkårlig innblanding i privatliv, familie, hjem og korrespondanse, eller for angrep på ære og anseelse. Enhver har rett til lovens beskyttelse mot slik innblanding eller slike angrep.

Artikkel 13

1. Enhver har rett til å bevege seg fritt og til fritt å velge oppholdssted innenfor en stats grenser.
2. Enhver har rett til å forlate et hvilket som helst land innbefattet sitt eget og til å vende tilbake til sitt land.

Artikkel 14

1. Enhver har rett til i andre land å søke og ta imot asyl mot forfølgelse.
2. Denne rett kan ikke påberopes ved rettsforfølgelse som har reelt grunnlag i upolitiske forbrytelser eller handlinger som strider mot De Forente Nasjoners formål og prinsipper.

Ideer til filosofiske samtaler

1. Enhver har rett til å søke asyl i andre land. Men artikkel 14 sier ingenting om hvordan forholdene i hjemlandet må være for at retten til asyl skal innvilges. Hvilke krav ville du stille? Hvor ille må de politiske forholdene i et land etter din mening være for at dets innbyggere skal ha rett til asyl i andre land?

Artikkel 15

1. Enhver har rett til et statsborgerskap.
2. Ingen skal vilkårlig berøves sitt statsborgerskap eller nektes retten til å forandre det.

Artikkel 16

1. Voksne menn og kvinner har rett til å gifte seg og stifte familie uten noen begrensning som skyldes rase, nasjonalitet eller religion.
2. Ekteskap må bare inngås etter fritt og fullt samtykke av de vordende ektefeller.
3. Familien er den naturlige og grunnleggende enhet i samfunnet og har krav på samfunnets og statens beskyttelse.

Ideer til filosofiske samtaler

1. I artikkel 16 står det ikke nevnt noe om at menn skal kunne gifte seg menn og kvinner med kvinner. Men det står heller ikke det motsatte, at det ikke skal være lov. Hvordan tolker du artikkel 16 pkt. 1?
2. Begge parter som skal inngå ekteskap må samtykke. Men det sies ingenting om at foreldrene også må samtykke. Synes du foreldrenes samtykke burde være et krav ved inngåelse av ekteskap?

Hvis det er slik som det står i pkt. 3 at «familien er den naturlige og grunnleggende enhet i samfunnet» som «har krav på samfunnets og statens beskyttelse», hadde det ikke da vært naturlig å kreve foreldrenes samtykke ved inngåelse av ekteskap? På den måten ville man jo sikret enhet og samhold i familien og derved dens rolle som «grunnleggende enhet i samfunnet»?

Artikkel 17

1. Enhver har rett til å eie eiendom alene eller sammen med andre.
2. Ingen må vilkårlig fratras sin eiendom.

Ideer til filosofiske samtaler

1. I Norges grunnlov er det en paragraf som handler om *ekspropriasjon*. Ekspropriasjon vil si at staten har lov til å overta privat eiendom mot erstatning dersom staten trenger akkurat denne eiendommen til almenyttige formål (f.eks. for å bygge veier, skoler og flyplasser).

Mange slik saker har havnet i retten fordi grunneierne mener at staten betaler for lite i erstatning. Hva mener du er rimelig erstatning i slike tilfeller? Markedspris eller mindre enn markedspris? Bør staten slippe ekstra billig fordi tomten skal brukes til glede for almenheten? Eller bør prisen nettopp av denne grunn være ekstra høy?

Artikkel 18

Enhver har rett til tanke-, samvittighets- og religionsfrihet. Denne rett omfatter frihet til å skifte religion eller tro, og frihet til enten alene eller sammen med andre, og offentlig eller privat, å gi uttrykk for sin religion eller tro gjennom undervisning, utøvelse, tilbedelse og ritualer.

Ideer til filosofiske samtaler

1. Religionsfrihet betraktes vanligvis som et stort gode. Men kan en slik frihet også betraktes som en stor ulempe? For er det ikke mye vanskeligere å slutte seg til en religion når vi har full frihet til å la være enn når hele samfunnet legger opp til at innbyggerne skal tilhøre en bestemt religion?
2. Man kunne også spørre om ikke religion er noe vi slutter oss til utfra en indre «tvang» eller «nødvendighet» – og ikke utfra fri overveielse og rasjonell beslutning. Dessuten: er det ikke nettopp når samfunnet er undertrykkende og ufritt at man søker til religionen? Når samfunnet er åpent og fritt, blir behovet for religion mindre? Vil du si at dagens norske samfunn er åpent og fritt?
3. Hva menes egentlig med uttrykket «samvittighetsfrihet»? Frihet til ha samvittighet eller ikke? Er ikke samvittighet noe vi er utstyrt med fra naturens side, ikke noe vi har frihet til å velge bort?

Artikkel 19

Enhver har rett til menings- og ytringsfrihet. Denne rett omfatter frihet til å hevde meninger uten innblanding og til å søke, motta og meddele opplysninger og ideer gjennom ethvert meddelelsesmiddel og uten hensyn til landegrenser.

Ideer til filosofiske samtaler

1. Sett at en elev legger ut følgende på Internett: «Lærer X er en satans apostel og vi vil sørge for at X utsettes for en ulykke i nærmeste fremtid!» Skal vi ha lov til å si hva vi vil, når vi vil til hvem vi vil? Eller bør ytringsfrihet begrenses av krav til kunnskap og saklighet (det står ikke noe om dette i Artikkel 19)? Andre forhold som kan/bør begrense en absolutt ytringsfrihet?

Artikkel 20

1. Enhver har rett til fritt å delta i fredelige møter og organisasjoner.
2. Ingen må tvinges til å tilhøre en organisasjon.

Artikkel 21

1. Enhver har rett til å ta del i sitt lands styre, direkte eller gjennom fritt valgte representanter.
2. Enhver har rett til lik adgang til offentlig tjeneste i sitt land.

3. Folkets vilje skal være grunnlaget for offentlig myndighet. Denne vilje skal komme til uttrykk gjennom periodiske og reelle valg med allmenn og lik stemmerett og med hemmelig avstemning eller likeverdig fri stemmemåte.

Artikkel 22

Enhver har som medlem av samfunnet rett til sosial trygghet og har krav på at de økonomiske, sosiale og kulturelle goder som er uunnværlige for hans verdighet og den frie utvikling av hans personlighet, blir skaffet til veie gjennom nasjonale tiltak og internasjonalt samarbeid i samsvar med hver enkelt stats organisasjon og ressurser.

Ideer til filosofiske samtaler

1. Dette er store ord som nok ikke er så helt enkle å etterleve i praksis. Hvilke «økonomiske, sosiale og kulturelle goder» vil du si er uunnværlige for din verdighet? Hvor mye penger trenger du for å opprettholde din verdighet? Hvor mange venner trenger du? Hvor mange konserter og hvor mange filmer? Hvilke filmer?
2. Og hva vil det si at en personlighet utvikler seg i frihet? Foregår ikke all personlig utvikling i et komplekst samspill med omgivelsene? Hvis ikke ville vel full frihet måtte innebære å vokse opp mo spik alene på en annen planet? Eller?

Artikkel 23

1. Enhver har rett til arbeid, til fritt valg av yrke, til rettferdige og gode arbeidsforhold og til beskyttelse mot arbeidsløshet.
2. Enhver har uten diskriminering rett til lik betaling for likt arbeid.
3. Enhver som arbeider har rett til en rettferdig og god betaling som sikrer hans familie og ham selv en menneskeverdig tilværelse, og som om nødvendig blir utfylt ved annen sosial beskyttelse.
4. Enhver har rett til å danne og gå inn i fagforeninger for å beskytte sine interesser.

Ideer til filosofiske samtaler

1. Også her er det mange problematiske (vage) forestillinger:
«fritt valg av yrke»,
«rettferdige og gode arbeidsforhold»,
«rettferdig og god betaling»,
«menneskeverdig tilværelse».

Hva man legger i disse begrepene vil avhenge av en rekke forhold: den type samfunn man lever i, den plass man har i dette samfunnet, personlig innstilling og legning osv. Forsøk å finne forskjellige tolkninger av hvert av sitatene ovenfor idet du tenker deg at du er en av følgende:

- tenåring i slummen utenfor Rio de Janeiro, Brasil
- elev ved en helt vanlig ungdomsskole i Norge
- direktør for en stor bedrift i Japan
- russisk gruvearbeider

Artikkel 24

Enhver har rett til hvile og fritid, herunder rimelig begrensning av arbeidstiden og regelmessige ferier med lønn.

Artikkel 25

1. Enhver har rett til en levestandard som er tilstrekkelig for hans og hans families helse og velvære, og som omfatter mat, klær, bolig og helseomsorg og nødvendige sosiale ytelser, og rett til trygghet i tilfelle av arbeidsløshet, sykdom, arbeidsuførhet, enkestand, alderdom eller annen mangel på eksistensmuligheter som skyldes forhold han ikke er herre over.
2. Mødre og barn har rett til spesiell omsorg og hjelp. Alle barn skal ha samme sosiale beskyttelse enten de er født i eller utenfor ekteskap.

Ideer til filosofiske samtaler

1. Hva vil det si at alle barn skal ha samme «sosiale beskyttelse» enten de er født i eller utenfor ekteskap? Hvordan kan en slik regel overholdes? Trenger vi kanskje et eget «omsorgspoliti» som hele tiden sjekker at alle får den sosiale beskyttelse de har krav på etter FN-konvensjonen? Hva har omsorg mest med å gjøre når det kommer til stykket: omtanke eller penger?

Artikkel 26

1. Enhver har rett til undervisning. Undervisningen skal være gratis, i det minste på de elementære og grunnleggende trinn. Elementærundervisning skal være obligatorisk. Alle skal ha adgang til yrkesopplæring, og det skal være lik adgang for alle til høyere undervisning på grunnlag av kvalifikasjoner.
2. Undervisningen skal ta sikte på å utvikle den menneskelige personlighet og styrke respekten for menneskerettighetene og de grunnleggende friheter. Den skal fremme forståelse, toleranse og vennskap mellom alle nasjoner og rasegrupper eller religiøse grupper og skal støtte De Forente Nasjoners arbeid for å opprettholde fred.
3. Foreldre har fortrinnsrett til å bestemme hva slags undervisning deres barn skal få.

Ideer til filosofiske samtaler

1. Enhver har rett til undervisning, men ingen har visst plikt til å la seg undervise? Det er svært vanskelig å undervise når elevene ikke selv har noe ønske om å bli undervist, men saboterer timen med uro og bråk. Hvilken rett er viktigst: (elevenes) rett til undervisning eller (lærerens) rett til å undervise?
2. Er det egentlig mulig å undervise noen som ikke selv ønsker å bli undervist? Hva skal til for å gå til undervisningen med glede? Hva skal til for at et barn eller en ungdom ønsker å bli undervist av en voksen? Er det lærerne eller elevene som må forandre seg? Begge? Eller er det hele samfunnet det må gjøres noe med? Hva må isåfall gjøres med samfunnet?

Artikkel 27

1. Enhver har rett til fritt å delta i samfunnets kulturelle liv, til å nyte kunst og til å få del i den vitenskapelige fremgang og dens goder.
2. Enhver har rett til beskyttelse av de åndelige og materielle interesser som er et resultat av ethvert vitenskapelig, litterært eller kunstnerisk verk som han har skapt.

Artikkel 28

Enhver har krav på en sosial og internasjonal orden som fullt ut kan virkeliggjøre de rettigheter og friheter som er nevnt i denne erklæring.

Artikkel 29

1. Enhver har plikter overfor samfunnet som alene gjør den frie og fulle utvikling av hans personlighet mulig.
2. Under utøvelsen av sine rettigheter og friheter skal enhver bare være undergitt slike begrensninger som er fastsatt i lov utelukkende i formål å sikre den nødvendige anerkjennelse av og respekt for andres rettigheter og friheter, og de krav som moralen, den offentlige orden og den alminnelige velferd i et demokratisk samfunn med rette stiller.
3. Disse rettigheter og friheter må ikke i noe tilfelle utøves i strid med De Forente Nasjoners formål og prinsipper.

Ideer til filosofiske samtaler

1. Hvordan skal vi forstå det noe kryptiske pkt. 1 her? Hvilke plikter er det vi må ha for at vår personlighet skal kunne utvikle seg «fritt og fullt»? Plikten til alltid å være snill mot andre? Plikten til alltid å arbeide flittig og med den største innsats? Plikten til alltid å være ærlig og rettskaffen? Plikten til å sette egne behov til side i møte med «de krav som moralen, den offentlige orden og den alminnelige velferd i et demokratisk samfunn med rette stiller (jfr. pkt. 2)»?

Diskuter om noen av de følgende tre tilfellene vil kunne utgjøre en konflikt mellom de rettigheter og plikter som fremsettes i FN's menneskerettighetskonvensjon:

- en arbeidsledig setter opp telt utenfor Stortinget og krever å motta samfunnslønn for resten av sitt liv selv om han ikke går ut i arbeid
- en eldre person anlegger sak mot staten fordi han mener ikke å ha fått tilstrekkelig sosial og kulturell stimulans i oppveksten med den følge at han nå ser på seg selv som en taper
- permitterte arbeidere krever at staten enten oppretter nye arbeidsplasser til dem eller utbetaler dem samme lønn som de hadde mens de var i arbeid

Artikkel 30

Intet i denne erklæring skal tolkes slik at det gir noen stat, gruppe eller person rett til å ta del i noen virksomhet eller foreta noen handling som tar sikte på å ødelegge noen av de rettigheter og friheter som er nevnt i erklæringen.